

ANALÝZA A HODNOCENÍ JAZYKOVÉ ÚROVNĚ VYBRANÝCH POŘADŮ ČESKÉ TELEVIZE ZA 2. POLOLETÍ 2012

Martin Havlík – Lucie Jílková – Petr Kaderka – Kamila Mrázková
(Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.)

Úvod

Jazyková analýza, kterou jsme zpracovali, je založena na postupech a kritériích popsanych v úvodu textu Analýza a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů České televize za 1. pololetí 2006. Za primární považujeme požadavek kultivovanosti vyjadřování, kterou chápeme jako správnost a přiměřenost jazykového projevu s ohledem na situační a žánrové aspekty. V tomto období jsme se zaměřili na zpravodajské a publicistické pořady. Analyzovali jsme pořady Události, Události v regionech Praha, Události v regionech Ostrava, Události v regionech Brno, Události, komentáře, Před půlnocí, Černé ovce, Sama doma.

Události

K hlavnímu zpravodajskému pořadu ČT se vracíme již poněkoli káté (srov. naše hodnocení za 1. pololetí 2006, 1. pololetí 2008, 2. pololetí 2008, 2. pololetí 2010, 1. pololetí 2012) a již podruhé hodnotíme vysílání v novém studiu a s novými moderátory (poprvé v hodnocení za 1. pololetí 2012). Opět můžeme konstatovat, že pořad si celkově drží vysokou jazykovou úroveň. Dílčí nedostatky, na které jsme upozorňovali již dříve, jsme však zaregistrovali i tentokrát. Upozorníme nejprve na některé z těchto dílčích nedostatků a pak se zvlášť zaměříme na oblast, kterou považujeme za klíčovou – na srozumitelnou výstavbu textu zprávy.

(a) Nedostatečné frázování v úvodním přehledu zpráv („headlines“). V úvodním přehledu jsou jednomu tématu (jedné zprávě) věnovány zpravidla dvě věty. Hranice mezi větami jsou často slabě vyznačovány, takže dochází k percepčnímu splývání syntaktických struktur. Divák je pak nucen vykonat více interpretační práce, než by bylo nutné, musí totiž zpětně (po paměti) věty rozdělit, aby jim správně porozuměl. Při komplikovanějších nebo delších promluvách by mohlo dojít i k nepochopení.

(b) Používání dlouhých adjektivních tvarů místo krátkých tvarů trpného přičestí. Tomuto nedostatku jsme se podrobně věnovali v hodnocení za 2. pololetí 2010. Zde rozebereme jen jeden příklad, který je snad dostatečně výmluvný: *Systém nového registru byl spuštěný devátého července, po hodině provozu pak selhal a komplikace ho provází dodnes.* Tato formulace implikuje, že systém v současnosti **spuštěný není** (výrazem *v současnosti* míníme čas, v němž byla promluva pronášena, tj. čas vysílání). Je to opravdu význam, který chtěla moderátorka sdělit? Nebo chtěla pouze sdělit, že systém **byl spuštěn** 9. července a neimplikovat, že v současnosti neběží? Podotýkáme, že volba mezi výrazy *byl spuštěný* (s výše popsanou implikací) a *byl spuštěn* (bez této implikace) má důsledky pro to, jak budeme rozumět následujícímu výrazu *komplikace* (větší či menší komplikace, nebo fatální komplikace?).

(c) Stylově problematická volba jazykových prostředků. Nejnapadnějším případem je patrně používání anglicismů: (1) lexikálních: [ministerstvo dopravy] *ji celkem za aj tý platí třináct milionů korun za měsíc*; (2) syntaktických: *Aerolinie zrušily všechny lety do i z New Yorku*; (3) neologických: (reportáž o bouři Sandy) *Frankenstorm naplnil svou přezdívkou. Vyděsil Ameriku jako už dlouho nic jiného*; (živý vstup o bouři Sandy) *Ale pojďme se teď podívat na konkrétní příběhy lidí, kteří tady přežili ten Frankenstorm, tady na východním pobřeží Spojených států* (výraz srozumitelný jen tomu, kdo ví, že anglický výraz *storm* znamená ‚bouře‘, kdo zná literární postavu Frankensteina, kdo docení fakt, že zpráva je vysílána v předvečer svátku Halloween atd.). Pravidelní diváci Událostí si nejspíš už zvykli, že moderátoři a reportéři dávají přednost hovorovějším tvarům před tvary knižnějšími: v Událostech slyšíme tvary *lip, mň, policisti, lidi* aj. Někdy však reportéři při volbě slovních tvarů překračují podle našeho názoru únosnou mez, jako např. při užití výrazu *dýl*: *To je o den a půl dýl než loni.*

Nyní již k problematickým případům výstavby textu. V reportážích se tu a tam setkáváme s jevem, který lze označit jako falešná textová koheze. Vzniká nepatřičným užitím textových konektorů (tj. výrazů s funkcí spojování/propojování částí textu). Např. výraz *totiž* signalizuje, že sdělení uvozené tímto výrazem vysvětluje, příp. specifikuje předchozí sdělení. Pokud takový vztah mezi promluvami není, pak užití výrazu *totiž* vytváří jen falešný dojem větší obsahové provázanosti, než promluvy ve skutečnosti mají. Opačným případem, který jsme v reportážích rovněž několikrát zaznamenali, je prosté kladení dílčích témat vedle sebe, aniž by si autor textu dal práci s jejich usouvztažením. Zpravidla jsme se s tímto jevem setkali ke konci reportáže. Výsledkem obou postupů jsou texty (nebo jejich pasáže), které jsou hůř srozumitelné (výjimečně se objevila i nesrozumitelná věta). Chtěli bychom zdůraznit, že

promyšlená stavba textu a náležité vyznačení vztahů mezi textovými jednotkami pomocí textových konektorů (*rovněž, naopak, dokonce, právě, jenže, v této souvislosti, stejně jako, naproti tomu* aj.) jsou pro sluchovou percepci sdělení nadmíru důležité.

Události v regionech (Praha)

Hlavní regionální zpravodajský pořad ČT se vysílá ze tří studií: pražského, ostravského a brněnského. Pražské vysílání využívá třináct oblastních redakcí a pokrývá největší území; ostravské vysílání mapuje dění v Moravskoslezském, Olomouckém a Zlínském kraji; brněnské vysílání pokrývá jižní Moravu a Zlínský kraj. Postupně probereme vysílání ze všech tří studií.

V pražském studiu se ve sledovaném období zhostili moderátorské role Jorga Hrušková, Jiří Petrovič, Jitka Sluková a Jan Hrubeš. Všichni moderátoři mají kultivovaný mluvní projev: dobře artikulují, relativně dobře frázují i intonují. Rozdíly mezi nimi jsou minimální, přesto bychom rádi vyzdvihli projev Jorgy Hruškové, která má živou intonaci, tj. nesklouzává do monotónních melodických a rytmických vzorců, dokáže vhodně zdůraznit důležitá slova textu, má neuspěchané mluvní tempo a její dikce působí seriózně (aniž by přitom sklouzávala k dramatické vypjatosti). Ve srovnání s projevem Jorgy Hruškové (byť i ona se tu a tam dopustí nějakého výslovnostního či intonačního pochybení) je např. projev Jitky Slukové místy trochu uspěchaný (výjimečně i trochu „udýchaný“) a celkově napjatější a stylizovaný směrem k dramatičnosti, projev Jiřího Petroviče zase monotónní, ne tak dobře frázovaný a co do tempa nevyrovnaný. Frázování a intonování by přitom mělo být u čtených projevů bezvadné. U Jiřího Petroviče můžeme kromě nefunkčního (bezděčného) zrychlování a zpomalování tempa pozorovat nevhodně umístěné pauzy, příp. opomenutí pauzu do toku řeči vložit; jeden příklad za všechny: *Spory zmítají [pauza] diagnostickým ústavem v Dobřichovicích zaměstnanci žádají v petici odvolání ředitelky vadí jim její chování*. K projevu moderátorů na závěr už jen jedna drobnost: Jméno *Tomio* lze snadno skloňovat podle vzoru *město*, není proto důvod ponechávat ho v nesklonné podobě (*Jde o Janu Bobošíkovou, Vladimíra Dlouhého a Tomio Okamuru*).

V reportážích je – jak jsme již uváděli mnohokrát dříve – kvalita jazykového projevu o stupeň nižší. Někteří reportéři hůř artikulují (např. [sousedním casku] místo „v sousedním Sasku“). Častěji se objevují případy nevhodného frázování (v následujícím příkladu je tečkou vyznačeno místo, kde mluvčí klesl hlasem): *V nejbližší době. Se ale její obnovení čekat nedá.*

V tomto případě je nevhodný přeryv navíc podtržen důrazem položeným na příklonku *se* (vyznačili jsme podtržením), tj. na výraz, který se v ortoepickém projevu nepřívzvukuje. Občas jsme zaregistrovali také méně vhodnou stylizaci: *příplatí zhruba o pět procent navíc* (místo vhodnějšího „příplatí zhruba pět procent“ / „zaplatí zhruba o pět procent víc“ / „zaplatí zhruba pět procent navíc“) // *Chce postavit pevnou dráhu pro větší typy letadel. Ale jen tehdy, že získá pozemky na dvanáct set metrů dlouhou ranvej* (místo vhodnějšího „Ale jen tehdy, pokud získá / když získá / získá-li...“). Někdy jsou formulace pro vnímání sluchem příliš komplikované, resp. nabízejí posluchači postupně (jak promluva narůstá) různé možnosti interpretace gramatické struktury: *Jeho společnosti i on sám dluží věřitelům přes miliardu korun*. Jednodušší a gramaticky přehlednější věta by byla jistě vhodnější – posluchače by méně zaměstnávala a nehrozilo by nepochopení.

Na závěr této části ještě malá jazykově-technická poznámka. V jedné reportáži jsme zaznamenali podle nás nevhodné zacházení s promluvou respondenta. Reportér vystříhl z respondentčina souvětí pouze vedlejší větu a vytvořil tak neúplnou promluvu: Reportér: *S likvidací nehody musí armáda počkat, až vyšetřovatelé skončí svou práci*. Respondentka: *Jakmile budou ukončeny tyto úkony a začne sběr trosek a jejich odvoz*. Reportér: *Odklizení následků nehody potrvá podle armády i několik dní [...]*. Dojem useknuté věty (*Jakmile budou ukončeny tyto úkony a začne sběr trosek a jejich odvoz*) byl v tomto případě umocněn prozodickým ztvárněním, které naznačovalo, že promluva bude pokračovat.

Události v regionech (Ostrava)

Všichni moderátoři i reportéři ostravského vysílání se snaží dodržovat normu spisovné češtiny a daří se jim to především v oblasti tvarosloví a lexika; odchylky od spisovné normy a jiné nedostatky se objevují hlavně ve výslovnosti, a to jednak ve výslovnosti jednotlivých hlásek (převážně souhlásek a souhláskových skupin), jednak v intonačním členění výpovědí.

Většina odchylek od ortoepické podoby souhlásek u sledovaných mluvčích má původ v tzv. moravské spodobě znělosti: neznělá souhláska se přizpůsobuje výslovnosti následující znělé souhlásky i tam, kde to pravidla ortoepie nepřipouštějí, a to v rámci jednoho slova i přes hranice slov: [gvůli], [nakonedz neuspěla], [dnez je], [opravnýh maturitních], [gambrinuz ligy], [g jejímu], [tag je], [g maturitě], [šezd let] atd. Podobně i v iniciálové zkratce: [čéezel] (tj. ČSL), [čéesezdé] (tj. ČSSD). Do stejné skupiny jevů patří také výslovnost neslabičné předložky a následujícího slova začínajícího samohláskou bez tzv. rázu, např. [vostravě],

[volomouci], [zolomouce], [zenháel] (tj. z NHL). Ojedíněle se objevuje ztráta znělosti souhlásky *v* po neznělé souhlásce, typická pro severní Moravu a Slezsko: [sfolaný], [třrdě], [třrdě]. Uvedené jevy jsou více či méně zastoupeny v řeči všech sledovaných moderátorů i autorů reportáží, z hlavních moderátorů zpráv asi nejvíce u M. Musiala a nejméně u I. Kubankové.

Závažnější jsou chyby v intonaci způsobující nesoulad mezi významovým a intonačním členěním výpovědí a výpovědních celků (vět a souvětí). Spočívají nejčastěji v tom, že moderátor (dostatečně) neklesne hlasem tam, kde má, nebo naopak klesne dříve, než je z hlediska smyslu výpovědi náležité. V prvním případě dojde k intonačnímu splynutí dvou po sobě následujících výpovědních celků: *Smog už zase trápí Ostravsko meteorologové v noci vyhlásili smogovou situaci do projektu se zapojilo čtrnáct seniorek za dětmi do nemocnice budou chodit po dvou*. Druhý případ, nenáležitý intonační předěl, se často objevuje při navazování vedlejší věty, zpravidla přívláskové, na větu hlavní (klesnutí hlasem značíme tečkou): *Kromě petice dostal hejtman i dvě knihy. Které analyzují události po únoru v roce devatenáct set čtyřicet osum*. Nelogické klesnutí hlasem je ale časté i uprostřed věty jednoduché: *Žádná závažná pochybení. Ale u prodejců nezjistil. // Spojení mezi Prahou a Bratislavou dokázal rychlík s unikátním hybridním pohonem. Překonat za čtyři a čtvrt hodiny*.

Příčinou intonačních chyb je velmi často příliš rychlé mluvní tempo, což je zřetelně slyšet na jazykovém projevu reportéra T. Vzorka. Jeho tempo je zpravidla výrazně vyšší než u kolegů. Zaznamenali jsme u něj přechnutí či „zaškobrtnutí“, místy až nesrozumitelnou výslovnost vlastních jmen a také právě nesoulad mezi intonačním a logickým členěním výpovědi. Jeden příklad (dloužení hlásek značíme dvěma dvojtečkami, klesnutí hlasem tečkou): *Ale je to takové krátkodobé [pauza] jednohodinové měření pro:: smogovou situaci, která stále trvá. Je podstatný čtyřiaadvacetihodňový průměr a ten vychází vysoko hned na několika stanicích*. Divák zde nejprve vnímá jako intonační a výpovědní celek toto: *Ale je to takové krátkodobé jednohodinové měření pro smogovou situaci, která stále trvá*. Vzápětí však zjistí, že zamýšlené spojení mělo být: *pro smogovou situaci, která stále trvá, je podstatný čtyřiaadvacetihodňový průměr*.

Dalším zdrojem intonačních chyb je příliš časté dávání důrazu v rámci jedné výpovědi, tj. snaha zdůrazňovat téměř každé plnovýznamové slovo (tzv. skandování). Vzniká tak dojem permanentního napětí, umělé dramatičnosti, které nejsou náležité ani u zpravodajských témat, jež skutečně dramatická, závažná či přímo tragická jsou: permanentní dynamické zdůrazňování naopak působí senzacechtivě, bulvárně.

Vedle intonačních nedostatků jsme ojediněle zaznamenali některá užití nevhodných výrazů a formulací. Při slučování či stupňování vět a větných členů v negativu je dvojice spojek *ani – ani* vhodnější než *jak – tak i*, které použil v reportážním vstupu M. Polášek: *Peníze ale nemá jak muzeum, tak i majitel vozu*. Užití spojovacího výrazu *s tím*, že v reportážním vstupu P. Daňkové: *Vedení věznice s námi odmítalo komunikovat s tím, že poté jsme se obrátili právě na ředitelství vězeňské služby* je zcela významově vyprázdněno; *s tím*, že by dávalo smysl, pokud by se vztahovalo k nějaké komunikační aktivitě vedení věznice, např. *Vedení věznice s námi odmítlo komunikovat s tím, že se máme obrátit na ředitelství*. Jestliže tento vztah mezi sdělením věznice a jednáním reportérky nebyl, byla by vhodnější např. formulace *Vedení věznice s námi odmítlo komunikovat, a proto jsme se obrátili na ředitelství*. Často bývá kritizováno užití modifikátoru *necelý* před číslovkou tam, kde je vzhledem k celkovému smyslu výpovědi náležitý spíše modifikátor *skoro* či *téměř* (zaznamenali jsme např. *necelých devět stovek bezdomovců*). Do kultivované slovní zásoby veřejnoprávního vysílání by také neměl patřit expresivní výraz *vyhazov*: *Vyhazovu od rady města se pak ale dočkalo i samotné představenstvo*. V tomto případě pozorujeme navíc zvláštní spojení „lidového výrazu“ s poměrně obtížnou, „šroubovanou“ syntaktickou konstrukcí.

Události v regionech (Brno)

V analýze brněnského vysílání se zaměřujeme na projev dvou hlavních moderátorů, Lenky Solanské (LS) a Petra Malého (PM), a dvou sportovních moderátorů, Jany Pokorné (JP) a Tomáše Lachmana (TL). Pro všechny čtyři mluvčí platí, že užívají výhradně spisovnou češtinu, zřetelně vyslovují a mluví v přiměřeném tempu. Zvláště u LS slyšíme pečlivou výslovnost pravidelně se projevující např. bezchybným umístováním rázu (značíme jej [ˈ]: *s 'aktuálními, s 'otravou, spojení 'odvodit, pítí 'alkoholu, jeho 'údajně*) či zřetelným vyslovením dvou stejných hlásek na rozhraní slov (*tam má, třicet tisíc, problém má, jen na základě*). U PM je slyšitelná drobná výslovnostní vada u hlásky *l*, tzv. lamdacismus, která však divákům nebrání v porozumění textu. U téhož mluvčího někdy slyšíme nenáležitou výslovnost koncové znělé souhlásky: [teď realita], [opěd zdrazil]. Sportovní moderátoři občas neumísťují přízvuk na slabičnou předložku, ale až na první slabiku následujícího slova, namátkou u TL (přízvuk značíme podtržením): *na nejslavnějším, po letošním, ve vrhačském pětiboji*; u JP: *ve fotbalovém, po osmi, za malou chvíli*.

Nedostatkem, na který by se podle našeho názoru mohli tvůrci pořadu zaměřit především, je nevhodná intonace, přesněji užití klesavé intonace v místě, kde sice končí věta hlavní, ovšem následuje za ní ještě věta vedlejší nebo další rozvíjející větný člen. V daném místě by tedy byla vhodnější intonace mírně stoupavá, která naznačuje, že výpověď ještě bude pokračovat. S tímto jevem se opakovaně setkáváme u všech sledovaných mluvčích. Podívejme se podrobněji třeba na příklad zaznamenaný u JP (klesnutí hlasem značíme tečkou): *Dnes měli poslední možnost se před závodním víkendem trochu rozptýlit a potěšit svoje fanoušky. Kterých na zahajovací představení dorazily stovky.* Je zjevné, že se zde jedná o jedno souvětí složené z věty hlavní a věty vedlejší přívlástkové. Tyto dvě věty spolu tvoří jeden logický celek, vedlejší věta by neměla stát samostatně a toto jejich propojení by mělo být signalizováno také intonací, tj. užitím klesavé intonace poprvé až na konci věty vedlejší, nikoli již na konci první věty hlavní. Obdobné příklady najdeme u PM (klesnutí hlasem značíme tečkou): *Své trestné činy navíc politik opozici zatajil. Jak opozici, tak svým spolustraníkům. // Lékaři v brněnské fakultní nemocnici mají za sebou výjimečný zákrok. Který znamená zásadní zlom v léčbě pokroucené páteře.* Také u LS: *Bezpečnostní rada zasedala dnes v Moravskoslezském kraji. Kde na otravu metanolem zemřelo už osm lidí. // S otravou alkoholem může být spojeno i úmrtí ženy. Dnes ráno nalezené na největším zlínském sídlišti.* Výjimkou není ani TL: *Za jeden den ujet na kole sedm set osmdesát šest kilometrů. I takovou porci v nohou se mohou pochlubit cyklisté, kteří se postavili na start nejstarší čtyřicetihodinovky. Ve střední Evropě.* V tomto příkladu se kromě intonačního pochybení objevila také kontaminace, tj. křížení vazeb: *pochlubit se porcí (ujetých kilometrů) v nohou vs. mít v nohou porci (ujetých kilometrů).*

U mluvčího uvedeného naposledy jsme jindy zaznamenali nenáležité užití slova *deklarovat*: *V mužském singlu triumfovala někdejší světová šestka, dnes šestašedesátý hráč světového žebříčku, Jan Joachim Persson, který deklaroval vysokou úroveň brněnského turnaje.* V uvedeném případě by bylo vhodné nahradit sloveso *deklaroval* např. výrazem *zaručoval, zajišťoval*; pokud by mluvčí trval na užití cizího slova, pak by bylo možné užít např. výrazu *demonstroval*. Celkově lze říci, že jazyková úroveň brněnského vysílání tohoto pořadu je velmi dobrá, v podstatě jediným nedostatkem je zmíněná klesavá intonace v místě, kde by byla náležitá intonace mírně stoupavá.

Události, komentáře

K analytickému pořadu redakce zpravodajství České televize Události, komentáře se vracíme po čtyřech letech (viz Analýzu a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů České televize za 2. pololetí 2008) a celkově již počtvrté. Od té doby se pořad příliš neproměnil, stále se jedná o komentované zpravodajství, které se v současné době vysílá vždy ve všední den od 22.00 hod. na kanálu ČT24 a obvykle trvá 50 minut, přičemž analyzovány a komentovány (pozvanými hosty) bývají tři až čtyři události. Stejně jako v předchozích hodnoceních i tentokrát se zaměříme na projev moderátorů pořadu a pomineme jazykový projev redaktorů promlouvajících v reportážích či v krátkém přehledu zpráv (v části nazvané Telegraficky); poznamenejme jen, že zprávy jsou čteny ze čtecího zařízení a obvykle jsou přečteny srozumitelně a že jazykový projev reportérů má kolísavou úroveň.

Složení moderátorů se od roku 2008 příliš nezměnilo. I nadále Události, komentáře moderují zkušení moderátoři Daniela Drtinová a Martin Veselovský, pouze Jakub Železný se vyměnil s Bohumilem Klepetkem – i ten je ovšem velmi zkušeným moderátorem. Není proto žádným překvapením, že všichni tři moderátoři prokazují schopnost samozřejmě a bez problémů užívat spisovných slovních tvarů a srozumitelně formulovat své otázky. Předem nepřipravené dotazy někdy trpěly hezitačními zvuky (které posluchači často vnímají negativně) nebo přetržitým frázováním, kdy jsou oddělována pauzou i jednotlivá slova, někdy i uvnitř rozvitých větných členů, které jsou sestaveny ze slov logicky náležejících k sobě. Rozčlenění, které nerespektuje syntaktickou stavbu, přitom ztěžuje srozumitelnost mluveného projevu, např. *zakázat cigarety a tabák [pauza] s příchutí v celé Unii*.

Kromě schopnosti plynně a srozumitelně zformulovat své dotazy se jednotliví moderátoři liší v tom, jak vedou rozhovor a jaké kladou dotazy. Bohumil Klepetko si oblíbil způsob kladení dotazů v podobě zjišťovacích, popř. vylučovacích otázek, kdy je dotazovanému nabídnuta určitá odpověď, u níž lze takřka s jistotou předpokládat, že ji dotázaný odmítne, přičemž se očekává, že vysvětlí, proč ji odmítl: *Střílíte od boku? // Samozřejmě, že veřejně to nikdo nepřizná, ale v hypotetické rovině: je to tak?* Nepovažujeme daný typ dotazů za příliš vhodný; není totiž jisté, že povedou k získání zajímavých a věcných informací.

Martin Veselovský je moderátor, který je schopen bez obav položit otevřený dotaz, jímž se explicitně dožaduje vysvětlení, např. *Proč ministr rezignoval?* Zároveň je pro něj typická snaha získat zcela jednoznačnou odpověď. Pro tyto případy používá formulace typu:

Rozuměl jsem vám správně, že... // Jestli jsem vám správně rozuměl, (pak)... Neváhá ani položit doplňující dotaz, jenž je zacílen na osobu dotazovaného, např. Je to skutečný důvod? Věříte mu? Především z těchto důvodů musí občas explicitně hájit svou nezaujatou pozici žurnalisty: Já se vás jen ptám...

Daniela Drtinová se již tradičně prezentuje dynamickým, bojovným stylem, jenž se projevuje např. tím, že dokáže svému hostu klást stále stejnou otázku, dokud nezíská požadovanou odpověď. V moderátorčině způsobu vedení rozhovoru je třeba vyzdvihnout její schopnost klást náležité doplňující otázky, v nichž nezřídka dotázanému oponuje nějakou námitkou.

Celkově můžeme konstatovat, že moderátoři pořadu udržují svůj jazykový projev na velmi dobré úrovni.

Před půlnocí

Rozhovor se zajímavou osobností z oblastí kultury nebo vědy, popř. osobností jinak významnou a úctyhodnou patří – vzhledem k době vysílání a celkovému ladění – v programu ČT24 spíše k oddechovým pořadům. Žánr pořadu vyžaduje od moderátorů na jedné straně kultivovanost a obeznámenost s tématem, na druhé straně jistou uvolněnost, odlehčenost a schopnost navodit přátelskou atmosféru. Moderátorům se většinou daří tyto dva typy požadavků skloubit. Dodržují normu spisovné češtiny v tvarosloví, jen výjimečně se objeví nespisovná koncovka; totéž platí i pro slovní zásobu – ojedinělé hovorové a slangové výrazy jsou motivovány prostředím, z něhož pochází host. Po syntaktické stránce odpovídá řeč moderátorů možnostem mluveného a nepřipraveného, resp. jen částečně připraveného projevu: stavba vět a souvětí je rozvolněnější, mluvčí občas některá slova opakuje, opravují se, započatá konstrukce je někdy opuštěna ve prospěch jiné apod. Do jisté míry jsou tyto jevy ve spontánní řeči nutné, bez nich by promluva působila nepřirozeně. K některým závažnějším syntaktickým a obecně formulačním nedostatkům, jež mohou narušit srozumitelnost a jichž by se měl profesionální mluvčí vyvarovat, se vrátíme níže.

Ze sledovaných moderátorů se jako nejkultivovanější a nejpřirozenější zároveň jeví Petr Vizina: S činnostmi zpovídaných osobností je dobře obeznámen, v oblasti umění a kultury, jež bývá doménou jeho hostů, se pohybuje s přehledem, nemusí svoji zasvěcenost dávat najevo ostentativním způsobem. Lze mu snad vytknout jen místy příliš tichý hlas a jeden zlovyk: často si dává ruku na bradu a před ústa, a to i v okamžiku, kdy mluví.

Šárka Bednářová (ŠB) byla ve sledovaném období (spolu s P. Vizinou) asi nejčastější moderátorkou pořadu Před půlnocí. Také jejími hosty byli často osobnosti spjaté s kulturou nebo s obecnějšími společenskými tématy, je přitom zjevné, že se v dané oblasti orientuje a na rozhovory bývá dobře připravena. Po formální stránce ovšem její projev vykazuje některé nedostatky. K méně závažným patří odchylky od spisovné výslovnosti, způsobené zjevně severomoravským nářečním pozadím: [pro tforbu], [šévredaktorem]. Problematická je i srozumitelnost cizích vlastních jmen, např. v rozhovoru s R. Denemarkovou se mluví o spisovatelce [patové] místo *Plathové*; dále není zřejmé, v jakém německém městě se Denemarková účastnila literárních dnů, název města byl totiž vysloven nesrozumitelně atd. Projev ŠB provázejí poměrně výrazné hezitační zvuky (typu *e::*, dále pak protahování koncové samohlásky na konci promluvového úseku – v příkladech níže je vyznačujeme dvěma dvojtečkami, např. *Ostravy::*). Jejich přítomnost je v nepřipravených projevech do velké míry přirozená, jsou projevem postupného formulování myšlenky, ve větší či menší míře se objevují u všech sledovaných moderátorů. U ŠB jsou ovšem hezitační zvuky velmi časté a nápadné: *e:: vy jste přišel do Ostravy:: v tom padesátém šestém roce:: a:: to už probíhaly:: ty:: ony známé politické komunistické procesy::* [pauza] *co jste si o tom myslel?* Váhavost, kterou tento způsob intonačního členění signalizuje, působí často spíše jako manýra než jako výraz skutečného formulačního procesu: *Dalo se:: vůbec v té době:: hrát divadlo::?* Jinak chvályhodná snaha najít neotřelý, originální výraz někdy moderátorku svede např. ke kontaminaci frazémů (*Téma se promítá jako červená nit* místo „Téma se vine jako...“) či k obraznému vyjádření, které nedává příliš smysl (*Spouští kotvu, aby mohla lodička vyplout* – míněno asi „Vytahuje kotvu...“).

Také v projevu Pavly Pilařové (PP), jinak srozumitelném a kultivovaném, se objevují problémy formulační, např. připojování jednotlivých výpovědí ve výpovědním celku pomocí významově vyprázdněných spojovacích frází: *přitahovaly vás vždycky konkrétní osudy lidí, kteří se dejme tomu ne z vlastní vůle dostali do situace, kterou nemohli ovlivnit právě co se týče válek a dalších těchletých událostí*. Snaha o výstižnou formulaci někdy vyústí v nesmysl: *aby zažili kultivovaný akt prožitku*. K problémům s hledáním formulace se někdy připojuje nesoulad mezi intonačním a významovým členěním: mluvčí několikrát signalizuje klesavou intonací konec výpovědního celku, ten se tak stále posouvá.

U moderátora Jana Hanáka bývá někdy problémem příliš rychlé tempo, které spolu s občasnou méně pečlivou artikulací vede k nesrozumitelnosti vlastních jmen, zvláště jmen cizích. U Igora Dostálka působí neprofesionálně tendence zakončovat otázku smíchem i tehdy, když téma nijak vyloženě veselé není. U Petra Kotrly se stejně jako u některých již

uvedených kolegů objevuje tzv. moravská spodoba znělosti: [zme], [gvůli], [tag abycho] a také porušení shody mezi přídavným jménem a podstatným jménem středního rodu v množném čísle: *ty velké témata*. Podobně i u I. Šmelové je znělá výslovnost: [skuzme], [nidzmeně]. U P. Kotrly se navíc poměrně důsledně objevuje zjednodušená výslovnost zájmen *ňáká, ňák*.

Do mluvy některých moderátorů se dostávají i některá dobová jazyková klišé (*Je to tedy i o té zpětné vazbě, o výchově? // Jak to máte s...?*), prvky hovorové syntaxe (*To si vyzkoušíte ja::k?*), ve snaze po odlehčení a přátelském tónu se objevuje až určitá bodrost (*Co vás nakoplo k tomu, jít zrovna přes kumšt?*). Vedle klišé jazykových lze mluvit o určitých dobových klišé myšlenkových: ve sledovaných pořadech je to hlavně poukaz ke genům, genetickému zakódování apod. V otázce ŠB k I. Bittové *Vy tu muzikálnost máte v genech?* je zmínka o genetickém zakódování na místě, protože její rodinné dispozice jsou dále tématem hovoru, ale např. v rozhovoru PP s kuchařem L. Vokřálem jsou tyto poukazy spíše ornamentální. PP nejprve o svém hostu konstatuje: *Lásku k přípravě pokrmů má v genech*, jeho rodinné zázemí však dále nijak necharakterizuje, věta tedy asi neznámá nic jiného, než že host rád vaří. Ten potom téma sám vnese ještě jednou: *Nám se to zapsalo do DNA*, vzhledem k jeho dalším tvrzením však PP celkem logicky namítne: *Takže možná v tom DNA to tolik uloženo nemáme* a host souhlasí: *Nemáme*. V rozhovoru ŠB s V. Bělohradským jsou poukazy ke genům zcela nenáležitě: *Kdy Řekové možná mají už v genech historicky dáno, že se musí veřejně aktivizovat a ti mladí lidé mají v sobě zakódováno jaksi jakousi rebelii*. Jsou zde premisou, východiskem další argumentace, tuto premisu však nelze ani doložit, ani vyvrátit.

Černé ovce

Publicistický magazín Černé ovce, který jsme rozebírali již v roce 2006, se věnuje různým problémům občanů v roli spotřebitelů, občanskoprávním sporům apod. Jako průvodci se v něm pravidelně střídají Iveta Fialová (IF) a Vlado Štancel (VŠ).

Pro oba moderátory platí, že mají kultivovaný projev, používají spisovnou češtinu, pečlivě vyslovují, mluví v přiměřeném tempu, vhodně frázují. Bezchybné dodržování ortoepických zásad se projevuje například v náležitém umístění rázu (značíme jej [ˈ]: VŠ: *některé 'aplikace, prvořadý 'úkol*; IF: *na 'odškodnění, na 'internetu*) nebo v pečlivé výslovnosti souhláskových skupin, které se objeví na hranici slov, např. u IF dvě zřetelná *m*

ve spojení *přinejmenším medaili*, u VŠ ve zřetelné výslovnosti *t* a *d* ve spojení *zabývat další*, *s* a *z* ve spojení *nás zajímalo* či *Lukáš Kapras z Hořic*, dvou zřetelných *s* ve spojení *přes stížnosti* aj. U VŠ občas slyšíme nenáležitou výslovnost znělé souhlásky na konci slova: [jag je], [váz napadlo], [pag máme], [výrobeg reklamovat]. Citlivý posluchač uslyší u VŠ téměř dvě *n* vyslovená ve slově *povinnost*, což je nepochybně vliv jeho mateřského jazyka, tj. slovenštiny. Hned je však třeba dodat, že tato nenápadná drobnost je skutečně jedinou stopou slovenského jazyka u tohoto mluvčího, kterou jsme zaznamenali.

Je třeba ocenit promyšlenou práci s nejrůznějšími ustálenými slovními spojeními, jimiž moderátoři nevtíravě obohacují jazykovou stránku pořadu, viz např. následující ukázkou předcházející reportáži o kvalitě kávy ve vybraných kavárnách: *Šálek kávy dokáže člověka nejen postavit na nohy, ale také pěkně nadzvednout ze židle*. Výjimečně je práce s ustálenými slovními spojeními trochu nezvládnutá, např. *Nyní přehodíme výhybku a zahrajeme na jinou notu. Soutěžní*. Obě ustálená spojení, *přehodit výhybku* a *zahrát na jinou notu*, se užívají ve stejném přeneseném významu, tj. „změnit téma hovoru“. Takto kladená vedle sebe působí jednak nadbytečně, jednak nekoherentně (dávají vzniknout kuriózní představě o souvislosti mezi výhybkou a hudbou). Jindy se objevil případ kontaminace, tj. křížení dvou různých vazeb, v tomto případě vazeb „bublina splaskla“ a „bomba vybuchla“: *Mnohé cenové bomby splasknou, jakmile dojde na lámání chleba*. Bezprostředně po kritizované kontaminaci následuje další ustálené slovní spojení: *lámání chleba*, které zprvu působí jako případ nadužívání metafor, ale nakonec se ukáže, že bylo v daném případě užito případně a vtipně. Následující reportáž o topinkovačích totiž využila jeho potenciál přeneseného i doslovného významu.

Nápadně často, doslova v každém díle, se setkáváme s metaforou boje. Již v upoutávce pořadu čteme: *Nebojte se bojovat za svá práva – pomůžeme vám!* V projevech moderátorů pak namátkou zaznělo: *Jak účinně bojovat? // Těžce na cvičišti, lehce na bojišti. // Boxerské rukavice nechte doma. To není náš styl. My používáme jiné zbraně: pádné argumenty. // Nabitá puška může být pro člověka nebezpečná, ale informacemi nabitý publicistický pořad nikomu ublížit nemůže, spíš naopak. // Pokud máte rádi spravedlnost, nesahejte po zbrani, ale raději po ovladači*. Metafora boje dodává pořadu dramatičnosti, signalizuje důležitost, naléhavost probíraných témat; dáváme však tvůrcům pořadu k úvaze, není-li v tomto pořadu užívána příliš často.

Někdy pořad sklouzává do poněkud nižší stylistické úrovně. Snaha být vtipný doslova v každém moderátorském vstupu uvádějícím reportáž je někdy podbízivá, až křečovitá: *Pokud pošilháváte po tabletu, nechodte k očaři, ale sledujte reportáž. // Problém nerozplete*

provazník, ale odborník. Někdy je moderátorský vstup ve výsledku dosti vzdálený tématu reportáže, která je jím uvedena. To se stalo v následujícím případě, kdy moderátor zatlouká hřebík do dřevěného prkénka se slovy: *Těm, co v organismu chybí třeba železo, nelze doporučit, aby si do těla zatloukali hřebíky. Cesta by mohla vést přes doplňky stravy.* I když pomineme fakt, že představa člověka, který si zatlouká do těla hřebíky, je dosti podivná (v češtině ovšem existuje obrat: *Mám takový hlad, že bych polykal hřebíky*), nebyl celý vstup formulován příliš šťastně, neboť tématem reportáže nebylo ani chybějící železo v lidském organismu, ani potravinové doplňky obecně, nýbrž škodlivé mykotoxiny vyskytující se v ostropestřci.

Doporučujeme věnovat pozornost psaným textům, které se v průběhu pořadu objevují na obrazovce, a to stylizovaným dotazům diváků a soutěžním otázkám. Zaznamenali jsme např. tento divácký dotaz: *Objednal jsem si na internetu levné pneumatiky. Místo pneumatik mi ale prodejce sdělil, že zboží je z důvodu velmi nízké ceny nedostupné.* Tato formulace vykazuje znaky eliptičnosti, mohla by být upravena např. takto: „Objednal jsem si na internetu levné pneumatiky. Místo jejich dodání mi ale prodejce sdělil, že zboží je z důvodu velmi nízké ceny nedostupné.“ Jako příklad soutěžní otázky, která mohla být pečlivěji připravena, můžeme uvést tuto: *Pokud je u smlouvy o dílo cena dohodnuta podle rozpočtu, dodavatel jí A/ může libovolně zvýšit B/ může zvýšit maximálně o 50% C/ bez souhlasu majitele nemůže být cena zvýšena.* Registrujeme zde chybný tvar zájmena *jí* (místo „ji“), chybějící mezeru před značkou % (správně je „o 50 %“), vyšínutí z větné vazby u odpovědi *C/* (*Pokud je u smlouvy o dílo cena dohodnuta podle rozpočtu, dodavatel jí bez souhlasu majitele nemůže být cena zvýšena*).

Celkově lze říci, že z pohledu ortoepických zásad češtiny je pořad na velmi dobré úrovni, tvůrci pořadu by ale mohli věnovat větší pozornost sestavování textů moderátorských vstupů a také podobě psaných textů, které se v průběhu vysílání objevují na obrazovce.

Sama doma

Sama doma je publicistický pořad, který svým názvem cílí na ženy v domácnosti, na ženy na mateřské či rodičovské dovolené, případně osamělé seniorky. Pořad je složen z mnoha rubrik, pravidelně se v něm vaří, kosmeticky zvelebují vybraní zájemci, diskutuje s pozvanými hosty, debatuje o zdraví, dietě apod. Vysílán je každý všední den od 12.30 hod. na ČT1, stopáž pořadu je 90 minut.

V moderování se v sledovaném období střídaly následující dvojice: Martina Hynková Vrbová – Jana Havrdová, Ester Janečková – Alena Veliká, Stáňa Lekešová – Iva Kubelková, z brněnského studia Tereza Stýblová a Soňa Šulaková, z ostravského Linda Bendová a Jana Bohušová. Potěšitelné je, že žádná z moderátorek nemá problém samozřejmě a přirozeně užívat spisovnou češtinu. Bez obtíží tak mimo jiné překlenou regionální rozdíly. Jejich schopnost užívat spisovnou morfologii často vynikne ve srovnání s mluvou pozvaných hostí, kdy se z pražského studia do éteru line obecná čeština, z brněnského a ostravského studia pak zase různé moravské či slezské dialekty. Moderátorky se však příznakovou češtinou zpovídaných hostí nenechávaly ovlivnit a držely se po celou dobu nadregionální spisovné variety, neváhaly ani použít stylově vyšší varianty některých slov (např. *mohou*). Jen ojediněle se v jejich promluvách objevily nespisovné tvary: *vono přituhne, jaký má oči* apod. Jejich mluva byla zcela přirozená a plynulá, moderátorky se jen výjimečně přerekly či měly problémy s vyslovením artikulačně náročnějšího slova. Moderátorky také dobře intonovaly a frázovaly. Tempo jejich řeči bylo přiměřené danému typu rozhovorů. Při mírně zrychleném tempu ovšem docházelo k zjednodušené výslovnosti souhláskových skupin, typickým příkladem je např. výslovnost [sjetla] místo náležitého [svjetla].

Moderátorky jsou pohotové, dokázaly rychle přispěchat na pomoc váhajícímu či ztrémovanému hostu; jsou i velmi empatické. Specifickou kapitolou je v tomto pořadu jisté genderové (rodové) napětí vyvstávající ze zaměření pořadu na ženy. Moderátorky občas toto zaměření připomenou, tak např. když jedna z moderátorek pronesla *celou řadu diváků bude zajímat*, její kolegyně ji rychle doplnila slovy *i diváček*. Moderátorky však většinou bez problémů a nereflektovaně užívaly generického maskulina. Jindy moderátorky zase připomínaly, že jejich pořad není výhradně určen ženám a že se na něj mohou dívat (a snad i dívají) také muži (kteří jsou třeba doma se svými dětmi na rodičovské dovolené).

Celkově můžeme konstatovat, že jazykový projev všech moderátorek pořadu Sama doma v sledovaném období byl na velmi vysoké úrovni.